

Формування у молоді нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки, небайдуже ставлення до постраждалих осіб, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини, допоможуть захистити людину від жорстокості та попередити злочин.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАКАЗ

№ 1047 від 02 жовтня 2018 року

**Про затвердження Методичних
рекомендацій щодо виявлення,
реагування на випадки домашнього
насильства і взаємодії педагогічних
працівників із іншими органами
та службами**

Відповідно до статті 11 Закону України «Про запобігання і протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 року, підпункту 16¹ пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630, Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658, та з метою забезпечення комплексного інтегрованого підходу щодо подолання насильства, сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від насильства, та ефективного реагування на факти насильства НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами (далі - Методичні рекомендації), що додаються.
2. Департаменту професійної освіти (Кучинський М. С.):
  - довести Методичні рекомендації до відома обласних, Київської міської державних адміністрацій;
  - в установленому порядку забезпечити оприлюднення цього наказу на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України.
3. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника міністра Хобзея П. К.

Міністр

Л. М. Гриневич

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства освіти і науки України
від 02.10.2018 № 1047

**Методичні рекомендації щодо виявлення,
реагування на випадки домашнього насильства і
взаємодії педагогічних працівників з іншими органами та службами**
I. Загальні положення

1. Методичні рекомендації (далі - Рекомендації) розроблено з метою забезпечення комплексного інтегрованого підходу до протидії домашньому насильству та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від домашнього насильства (далі - постраждалі особи), шляхом проведення превентивних заходів, ефективного реагування на факти домашнього насильства.
2. Рекомендації враховують вимоги частини третьої статті 8, частини третьої статті 15 Закону України «Про запобігання і протидію домашньому насильству» та Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658 (далі - Порядок).
3. Рекомендації розроблено для використання у закладах освіти, які є суб'єктами взаємодії, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.
4. Терміни, що використовуються у цих Рекомендаціях вживаються у значенні Закону України «Про запобігання і протидію домашньому насильству».

II. Ознаки виявлення випадків домашнього насильства

1. У виявленні фактів домашнього насильства має значення спостережливість педагогічних працівників закладу освіти, їх уважне ставлення до учасників освітнього процесу і здатність вчасно помітити симптоми неблагополуччя в поведінці та настрої дітей.
2. Види домашнього насильства визначаються за наступними ознаками:
  - 1) Ознаками психологічного насильства є:
    - замкнутість, тривожність, страх або навпаки демонстрація повної відсутності страху, ризикована, зухвала поведінка;
    - неврівноважена поведінка;
    - агресивність, напади люті, схильність до руйнації, нищення, насильства;
    - різка зміна звичної для дитини поведінки на контрастну;
    - уповільнене мовлення, нездатність до навчання, відсутність знань відповідно до віку (наприклад, невміння читати, писати, рахувати);
    - синдром «маленького дорослого» (надмірна зрілість та відповідальність);
    - уникання однолітків, бажання спілкуватися та гратися зі значно молодшими дітьми;
    - занижене самооцінювання, наявність почуття провини;
    - швидка стомлюваність, знижена спроможність до концентрації уваги;
    - демонстрація страху перед появою батьків та/або необхідністю йти додому, небажання йти додому;
    - схильність до «мандрів», бродяжництва;
    - депресивні розлади;
    - спроби самогубства;
    - вживання алкоголю, наркотичних речовин;
    - наявність стресоподібних розладів психіки, психосоматичних хвороб;
    - прояви насильства чи жорстокого поводження стосовно тварин чи інших живих істот;
    - приналежність батьків інших законних представників до деструктивних релігійних сект;
    - інші прояви поведінки чи емоційних реакцій, що не відповідають віковим нормам розвитку дитини.
  - 2) Ознаками фізичного насильства можуть бути:
    - розповідь дитини, що батьки, інші члени сім'ї застосовують до неї або іншої дитини фізичне насильство, погрожують вигнати з дому, перемістити до іншого місця проживання (віддати до інтернатного закладу, влаштувати до лікарні, помешкання інших родичів тощо), про наявність небезпеки з боку тварин, що утримуються у неї вдома;

- намагання дитини приховати травми та обставини їх отримання (відмова зняти одяг для медичного обстеження або переодягатися в присутності інших дітей; носити одяг, що не відповідає сезону);
  - зміщення суглобів (вивихи), переломи кісток, гематоми, подряпини;
  - синці на щоках, очах, губах, вухах, передпліччях, стегнах, кінчиках пальців тощо;
  - рвані рани і переломи в області обличчя, травматична втрата зубів;
  - травми ока (крововиливи, відшарування сітківки тощо);
  - забиті місця на тілі, голові або сідницях, які мають виразні контури предмета (наприклад, пряжки ременя, лозини);
    - скарги дитини на головний біль, біль у животі, зовнішні запалення органів сечовивідних і статевих систем;
    - рани і синці у різних фазах загоєння на різних частинах тіла (наприклад, на спині та грудях одночасно);
    - сліди від укусів;
    - опіки та інші незвичні для віку дитини фізичні (видимі та невидимі) травми.

3) Ознаками економічного насильства, занедбання дитини можуть бути:

- постійне голодування через нестачу їжі;
- вага дитини в значній мірі не відповідає її віковій нормі (за визначенням медичного працівника);
  - часті запізнення до школи, брудний одяг, одягання не за погодою;
  - пропуски занять у школі;
  - втомлений і хворобливий вигляд;
  - загальна занедбаність;
  - нестача необхідного медичного лікування (дитину не водять до лікаря);
  - неліковані зуби;
  - залишення дитини батьками під наглядом незнайомих осіб (в тому числі, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння);
  - залишення дитини дошкільного віку без догляду впродовж тривалого часу як у помешканні, так і на вулиці, в тому числі зі сторонніми особами;
    - відсутність іграшок, книжок, розваг тощо;
    - антисанітарні умови проживання, відсутність постільної білизни (або постільна білизна рвана та брудна), засобів гігієни;
    - нігті, волосся у дитини нестрижені та брудні;
    - у дитини постійні інфекції, спричинені браком гігієни;
    - залучення дитини до трудової діяльності (з порушенням чинного законодавства);
    - дитина жебракує, втікає з дому;
    - відставання дитини в розвитку фізичному, емоційному, розвитку дрібної моторики, пізнавальних здібностей, соціальних навичок та навичок міжособистісного спілкування) внаслідок педагогічної занедбаності тощо.

4) Ознаками сексуального насильства можуть бути:

- знання термінології та жаргону, зазвичай не властивих дітям відповідного віку;
- захворювання, що передаються статевим шляхом;
- синдром «брудного тіла»;
- уникнення контактів із ровесниками чи дорослими, зокрема й з родинного кола чи друзів сім'ї;
  - дитяча або підліткова проституція;
  - рання вагітність;
  - вчинення сексуальних злочинів;
  - сексуальні домагання до дітей, підлітків, дорослих;

- нерозбірлива або непритаманна віку дитини сексуальна поведінка;
- створення та реалізація дитиною сексуальних сценаріїв в іграх за допомогою іграшок та ляльок;
- відмова від гігієнічного догляду за собою;
- нашарування великої кількості одягу на тілі або використання одягу, який максимально приховує тіло;
- страх або агресивна реакція щодо конкретних людей або людей певної статі, віку тощо;
- синці на внутрішній стороні стегон, на грудях і сідницях, сліди від укусів.
- інші незвичні для віку дитини фізичні ознаки (видимі та невидимі), а також психолопчні і поведінкові прояви, які можуть свідчити про насильство щодо дитини.

Педагогічним працівникам доцільно звертати увагу також на ознаки, що вказують на ймовірність виникнення ризиків для життя, здоров'я та розвитку дитини. Зокрема до таких ризиків можна, крім іншого, віднести ситуації, коли батьки або інші законні представники:

- не цікавляться освітньою діяльністю дитини (не відвідують батьківських зборів, не контактують із педагогами закладу);
- під час відвідування закладу освіти перебувають у стані алкогольного сп'яніння або під дією наркотичних речовин; наявні факти надмірного вживання алкоголю, наркотичних речовин, схильності до азартних ігор та відвідування ігрових клубів;
- систематично проявляють агресивну поведінку до працівників закладу освіти, батьків інших дітей;
- ігнорують рекомендації працівників закладу освіти щодо виховання дитини, що призводить або може призвести до затримки її розвитку, погіршення емоційного стану, здоров'я, соціальної ізоляції та інших несприятливих наслідків;
- не дотримуються санітарно-гігієнічних норм та правил безпечної поведінки (що призводить до виникнення ризику інфікування дитини);
- мають ознаки пригніченого психоемоційного стану, розладів психічного здоров'я, суїцидальної поведінки, що ускладнює процес догляду та виховання дитини;
- не забезпечують необхідного медичного догляду за дитиною, що може призвести до серйозних порушень здоров'я;
- жорстоко поводяться з членами сім'ї (одним із батьків, іншою дитиною, іншою особою), з домашніми тваринами;
- допускають перебування у помешканні, де проживає дитина, сторонніх осіб, схильних до вживання алкоголю, наркотичних речовин;
- не забезпечують дитину кишеньковими коштами;
- перекладають догляд за молодшими дітьми на інших.
- Діти мають:
  - знижену здатність контролювати свою поведінку;
  - демонстративну хоробрість;
  - агресію стосовно інших дітей або дорослих;
  - ознаки бродяжництва;
  - бажання і змогу перебувати у вечірній і нічний час на вулиці без супроводу дорослих, відвідувати комп'ютерний клуб.

III. Взаємодія керівника та працівників закладу освіти для профілактики та у разі виявлення ознак домашнього насильства

1. Дії керівника та працівників закладу освіти здійснюється відповідно до пунктів 39-41 Порядку.
2. Керівник закладу освіти забезпечує реалізацію заходів у сфері запобігання та протидії насильству:

- 1) проведення з учасниками освітнього процесу роботи щодо запобігання та протидії насильству;
- 2) організацію інформаційно-просвітницьких заходів із учасниками освітнього процесу з питань запобігання та протидії насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей;
- 3) організацію соціально-психологічного супроводу постраждалих;
- 4) визначення уповноваженої особи з-поміж працівників закладу освіти для здійснення невідкладних заходів реагування у випадках виявлення фактів насильства та/або отримання заяв/повідомлень від постраждалої особи/інших осіб.

3. Уповноважена особа закладу освіти:

У разі виникнення підозри щодо домашнього насильства, жорстокого поводження з дитиною або якщо є реальна загроза його вчинення (удома, з боку однолітків, з боку інших) уповноважена особа зустрічається із дитиною, стосовно якої є інформація про жорстоке поводження щодо неї, намагається розговорити, встановити контакт, довірливі стосунки та надає емоційну підтримку; проявляє інтерес, дружелюбність, щирість, теплоту і симпатію, дитина має відчуття, що її дійсно чують і розуміють. Дотримуватись принципу конфіденційності щодо постраждалої особи.

У процесі розмови, якщо дитина підтверджує факт жорстокого поводження чи насильства щодо неї, уповноваженій особі необхідно з'ясувати терміни подій, які відбулися з дитиною, та можливості отримати їх опис.

Уповноважена особа закладу освіти повідомляє працівників психологічної служби закладу освіти, а працівник психологічної служби за потреби складає план корекційної роботи та здійснює соціально-педагогічний супровід з жертвою та її кривдником, особливо, якщо останнім є інший учень (учні) закладу, та у разі необхідності перенаправляє до інших спеціалістів (психотерапевта, невролога тощо).

4. Педагогічні працівники, медичний та господарсько-обслуговуючий персонал закладу освіти у разі виявлення ознак чи факторів, що можуть вказувати на домашнє насильство, складні життєві обставини, жорстоке поводження з дитиною або ризики щодо їх виникнення стосовно дитини, передають уповноваженій особі закладу освіти, а у разі її відсутності - безпосередньо керівникові закладу освіти (директорові) чи заступнику директора інформацію про дитину з метою планування подальших дій щодо заходів для надання медичної, психологічної або іншої допомоги постраждалому.

5. У закладі освіти на інформаційному стенді та на офіційному веб-сайті має бути розміщено контактну інформацію уповноваженої особи закладу, організацій та установ, служб підтримки постраждалих осіб, до яких слід звернутися у випадку домашнього насильства, примірний перелік яких додається.

Директор департаменту
професійної освіти

М. С. Кучинський

Додаток
до Методичних рекомендацій щодо
виявлення, реагування на випадки
домашнього насильства і взаємодії
педагогічних працівників з іншими
органами та службами

**Примірний перелік
організацій та установ, служб підтримки постраждалих осіб, до яких слід
звернутися у випадку домашнього насильства
Організації та установи до яких слід звернутися у випадку домашнього насильства:**

- До територіального органу поліції або за телефоном 102.
- До центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.
- До управління сім'ї та молоді районної, міської чи обласної держадміністрацій.
- До громадських організацій, які надають допомогу постраждалим від насильства.
- До психолога, соціального педагога, класного керівника тощо.
- До близької людини.
- На телефони «Гарячих ліній».

Безкоштовні телефонні «Гарячі лінії»

Національна дитяча «гаряча лінія» Центру «Ла Страда- Україна»:

0-800-500-333 (для дзвінків з мобільного)

Дзвінки на лінію - безкоштовні як зі стаціонарних телефонів на всій території України, так і з мобільних усіх операторів.

Консультують компетентні у дитячих питаннях психологи, юристи та соціальні працівники.

Національна «гаряча лінія» з протидії домашньому насильству (консультації юриста, психолога, соціального педагога):

116-123 (цілодобово та безкоштовно з мобільних телефонів),

0-800-500-225 та **116-111**

Можна отримати інформацію про організації та установи, до яких слід звернутися у конкретній ситуації, про перелік документів, які необхідно підготувати для звернення, поради щодо правильного їх складання, підтримку психолога анонімно у телефонному режимі, консультації та рекомендації юристів щодо конкретної ситуації.

Омбудсмен з прав дитини в Україні Микола Миколайович Кулеба:

(044) 255-64-50

Єдиний телефонний номер системи надання безоплатної правової допомоги:

Зателефонувавши за номером **0 800213 103** (безкоштовно зі стаціонарних та мобільних телефонів), можна отримати такі послуги:

- інформацію про гарячі телефонні лінії з питань надання соціальних послуг та захисту прав людини, та установи, які опікуються відповідними питаннями;
- безоплатну правову допомогу дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- правові консультації;
- зв'язатися з усіма центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги; отримати інформацію про їх місцезнаходження, контактні номери телефонів, інші засоби зв'язку.

Служби підтримки постраждалих осіб:

- 1) центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
  - 2) притулки для дітей;
  - 3) центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
  - 4) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка);
  - 5) центри соціально-психологічної допомоги;
  - 6) територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
  - 7) інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам.
- До спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб належать притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, а також заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі.